

ارزیابی تاثیر عملکرد اقتصادی کمیته امداد امام بر عدالت اجتماعی

*محمدجواد عالم‌چهره * سیدعطاءالله سینایی * سیدخدایار مرتضوی * سیدمصطفی تقوی
* دانشجوی دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران amirmohammadalamchehreh@yahoo.com
* استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام‌نور تهران، تهران، ایران sinaee@pnu.ac.ir
* استادیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران kh-mortazavia@azad.ac.ir
* استادیار، پژوهشکده تاریخ معاصر ایران، تهران، ایران Smtm38@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۲
صص: ۸۷-۱۰۰

چکیده

در سال‌های پس از انقلاب تا کنون، بر اساس رویکرد کاهش فقر، تلاش‌های بسیاری برای برقراری عدالت اجتماعی و محرومیت زدایی از طریق اقدامات دولت و نهادهای حمایتی انجام گرفته است. با ورود به دهه پنجم انقلاب، وضعیت موجود نشان می‌دهد با وجود صرف منابع مالی و انسانی فراوان، همه‌ی این تلاش‌ها از اثر بخشی مورد انتظار در کاهش فقر و محرومیت برخوردار نبوده است. نظر به اینکه حمایت از افراد و خانواده‌های نیازمند به عنوان یکی از مولفه‌های عدالت اجتماعی به کمیته امداد امام خمینی واگذار گردیده است در مقاله حاضر با بررسی دیدگاه‌های برخی اندیشمندان و جامعه‌شناسان سیاسی و محور قرار دادن نظریه عدالت اجتماعی اسلامی امام خمینی درصدد ارزیابی عملکرد کمیته امداد و تاثیر آن بر عدالت اجتماعی هستیم. در بررسی‌های آماری انجام گرفته، نتایج معنادار بدست آمده از مقایسه جمعیت تحت حمایت کمیته امداد نسبت به جمعیت کشور و جمعیت زیر خط فقر و مقایسه آمار جمعیت تحت حمایت کمیته امداد در سرفصل‌های حمایتی در مقایسه با آمار کشوری و سازمان بهزیستی، علاوه بر آنکه نشان‌دهنده عملکرد نسبتاً مناسب کمیته امداد در جهت حمایت از فقرا و مستضعفین و تاثیر آن بر تحقق عدالت اجتماعی است در راستای نظریه سیاسی عدالت اجتماعی اسلامی امام خمینی نیز قابل تبیین می‌باشد اما تا رسیدن به وضعیت مطلوب عدالت اجتماعی در کشور فاصله زیادی وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: امام خمینی، عدالت اجتماعی، فقرا و مستضعفین، عملکرد اقتصادی، کمیته امداد.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

عدالت اجتماعی و از وظایف حکومتی است که بخشی از آن به کمیته امداد واگذار گردیده است. علاوه بر اهمیت دیدگاه‌های نظری عدالت اجتماعی در معنای بکار رفته در پژوهش، با گذشت بیش از چهل سال از انقلاب اسلامی ایران، رسیدگی به امور فقرا و مستضعفین یکی از بزرگترین دغدغه‌ها و تهدیدهای پیش روی حکومت است که می‌تواند نظام سیاسی را با بحران‌های متعددی مواجه نماید و بر اهمیت بررسی سیاست‌ها و نقش هر یک از نهادهای حکومتی بیفزاید. ارزیابی تاثیر عملکرد اقتصادی کمیته امداد بر عدالت اجتماعی به عنوان یک نهاد واسطه حکومتی

در یک دسته‌بندی کلی مقوله عدالت اجتماعی به معیارهای ارزشی حاکم بر جامعه باز می‌گردد و در مفهوم رفع فقر و نابرابری و رسیدگی به امور فقرا و نیازمندان، از ارزشهای دینی و اجتماعی مورد تأکید است که حکومت را مکلف به آن می‌کند و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز دولت به ایجاد زمینه‌های برقراری عدالت اجتماعی موظف شده است. حمایت از افراد و خانواده‌های نیازمند، اشتغال، تأمین نیازهای اساسی زندگی، ثبات قیمت‌ها متناسب با دستمزدها، توزیع عادلانه درآمد و ثروت، برقراری امنیت و نظم و حقوق همه جانبه افراد از مؤلفه‌های

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: سیدعطاءالله سینایی Sinaee@pnu.ac.ir

تفاوت‌ها و تبعیض‌های آشکاری که در ثروت و قدرت مشاهده می‌کنند می‌تواند به دو شکل خود را بنمایاند، یا این که نظام اجتماعی موجود یعنی الگوی روابط تعیین کننده نحوه‌ی تخصیص منابع ثروت و قدرت را بپذیرد و در جهت حفظ و بهبود موقعیت خود در درون چنین نظام اجتماعی تلاش کند، و یا به گونه‌ای ناگزیر درصدد ایجاد تغییر در نظام اجتماعی موجود برآید تا شاید از این طریق شرایط و قوانین حاکم بر موقعیت‌ها و فرصت‌ها موجود را اصلاح و تعدیل کنند و امکان بهره‌برداری از آن را فراهم آورند (لوید، ۱۳۹۳، ۱۸۹).

ماکس وبر به تهیدستان نگاهی ابزاری برای رشد سرمایه‌داری دارد. او مخالف بردگی و رعیتی بودن کارگران است اما می‌گوید کارگران فقط می‌توانند کار دستمزدی داشته باشند و آنها نباید مالک شغل خود باشند و فرصتی برای کسب درآمد برای شان وجود داشته باشد. وبر نیاز نیروی کار یا تهیدستان به خوراک را فرصتی برای کارفرما می‌داند تا حقوق سختی را بر کارگران تحمیل کند (وبر، ۱۹۴۷، ۲۷۵ به نقل از کرایب، ۱۳۹۷، ۲۱۷ و ۲۱۸). در نظر وبر هم مانند مارکس طبقه با مالکیت تعریف می‌شود. او ادعان دارد فقدان اموال وضعی واقعی برای کارگران بوجود می‌آورد که آنان را در خدمت به نظام سرمایه داری مجبور به کار می‌کند (کرایب، ۱۳۹۷، ۲۲۴ - ۲۲۳).

جان رالز تهیدستان را افراد، گروه‌ها یا طبقه‌های می‌داند که عدالت در مورد آنها اجرا نشده است. او فقر تهیدستان را ناشی از تصمیمات و اقدامات ظالمانه دولت یا سازمانها و نهادهای اجتماعی می‌داند (رالز، ۱۹۷۱، ۷ به نقل از نصیری مشکینی، بهار ۱۳۸۲، ۲۶۶). رالز می‌گوید تهیدستان به عنوان کم بهره‌ترین افراد باید بیشترین منفعت را از دولت، نهادها و سازمانهای اجتماعی دریافت نمایند (رالز، ۱۹۷۱، ۵۳ به نقل از نصیری مشکینی، بهار ۱۳۸۲، ۲۶۸). نگرش رالز به عدالت فایده گرایانه و عقلانی نیست. او با رعایت انصاف به عدالت نگرش اخلاقی دارد و نگاه فایده انگارانه را تزییع کننده اصلی‌ترین حقوق آدمی (آزادی و برابری) معرفی می‌کند. رالز تهیدستان را حاصل عدالت عقلانی و فایده‌نگر می‌داند که توزیع اولیه امکانات و تخصیص فرصت‌ها در آن منصفانه انجام نگرفته است [۲۷]. از نظر رالز دولت باید فرصت و امکانات اولیه را بصورت برابر توزیع کند و در این صورت مساوات، کفایت و شایستگی افراد نیز

متولی حمایت از فقرا و مستضعفین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. از آنجا که یکی از مهمترین وظایف پژوهشگران علوم سیاسی آنست که به چالش‌های سیاسی و اجتماعی همچون عدالت اجتماعی و فقر پرداخته و راه‌حل‌هایی برای ثبات، امنیت و پیشرفت کشور ارائه نمایند، هدف این مقاله ارزیابی عملکرد اقتصادی کمیته امداد در حمایت از فقرا و مستضعفین و تأثیر آن بر عدالت اجتماعی می‌باشد. در این راستا سعی خواهد شد با مورد توجه قرار دادن دیدگاه‌های اندیشمندان سیاسی و تبیین مقوله عدالت اجتماعی از دیدگاه امام خمینی و استفاده از تحلیل آماری موجود به موضوع پرداخته شود، همچنانکه با اتخاذ دیدگاهی حل‌المسأله‌ای و هنجاری تلاش می‌شود دستاوردهای این پژوهش را جمع‌بندی و ارائه نماید.

۲- عدالت اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان با تأکید

بر جایگاه فقرا و مستضعفین

برخی از اندیشمندان و جامعه‌شناسان، تهیدستان را عناصری حاشیه‌ای، غیرقانونی و جنایتکار تلقی می‌کنند و جوامع مستقل تهیدستان را پایگاهی برای مقابله با علوم تجربی مدرن و انتقاد از فلسفه جدید در غربز در نظر می‌گیرند. آنها بر این باورند که الگوهای غلط و ناهنجاری‌های این گروه تنها از طریق بازگرداندن آنان به جامعه و مدرنیزه کردن آنها امکان‌پذیر است؛ عده‌ای دیگر از نظریه پردازان لیبرال در حوزه جامعه شناسی شهری، به نظریه حاشیه‌ای بودن تهیدستان شهری به شدت انتقاد می‌کنند و استدلال می‌کنند که آنها نه تنها حاشیه‌ای نیستند بلکه کاملاً منسجم و پیوسته به جامعه هستند. این نظریه‌پردازان با وجود نگاه‌های متفاوتی که به این گروه از جامعه دارند در بازگرداندن تهیدستان به جامعه مدرن تجویز مشترک دارند [۴].

لوید با تأکید بر این مطلب که عمده‌ترین گروه در میان تهیدستان شهری در جهان سوم، مهاجرانی هستند که از نواحی روستایی می‌آیند، در تبیین نقش تهیدستان در فرایند ورود و تشکیل شبکه‌های ارتباط جمعی و تأثیری که این افراد بر سامان سیاسی می‌گذارند به این موضوع می‌پردازد به سبب احساس ناامنی گروه مهاجران شبکه اجتماعی هر مهاجر با ارزش‌ترین منبع برای او به شمار می‌رود، در شرایط فقر مفرط این امر به مراتب چشمگیرتر است (میچل، ۱۹۶۹، سینگ، ۱۹۷۶ به نقل از لوید، ۱۳۹۳، ۱۵۷ و ۱۵۶). عکس‌العمل و واکنش تهیدستان در قبال

را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد [۶]. غنای داده‌هایی که به صورت آماری توسط سازمان‌های دولتی و نهادها به طور مرتب جمع‌آوری گردیده امکان دامنه گسترده‌ای از تحلیل‌های بالقوه را فراهم می‌آورند، برای ارزیابی عوامل عمده اجتماعی اجتماعات بزرگ و وضعیت عمومی جامعه می‌توان از تحلیل آمار موجود سود جست [۵]، در این روش مرحله پردازش و تحلیل با پژوهش‌هایی که محقق خود داده‌ها را گردآوری می‌کند یکسان است، از مزایای تحلیل داده‌های موجود نسبت به روش‌های دیگر گردآوری داده‌ها، تفکر بیشتر در باره مطالب اساسی و اهداف نظری پژوهش است که از دلایل اعتبار بالای این روش است [۵]. به نظر می‌رسد شیوهٔ مواجههٔ پژوهشگر با موضوع نمی‌تواند به دور از چارچوب و یا چارچوب‌های نظری اتخاذ شده در تبیین موضوع پژوهش باشد. چارچوب نظری پژوهش بر اساس نظریه عدالت اجتماعی اسلامی امام خمینی استوار است و این هم بدلیل مساهمت اصلی ایشان در تاسیس کمیته امداد و هم به عنوان یک فقیه و اسلام‌شناسی که بر اجرای عدالت و رفع فقر و محرومیت زدایی تاکید زیادی داشته است.

۴- دیدگاه‌های معطوف به ایران

تهیدستان و طبقات پایین جامعه در طول قرن‌ها تحت تأثیر روحانیت و با حمایت‌های مالی بازار می‌توانستند در اتحاد بین بازاریان و روحانیت، نفوذ و تأثیرگذاری هر یک از این دو گروه بر قدرت سیاسی را افزایش دهند [۳]. توریج اتابکی در کتاب دولت و فرودستان از کارگران صنعتی و غیر صنعتی شهرها، کارگران روستاها و کارگران بی‌کار و مهاجر در گروه فرودستان نام می‌برد (اتابکی، ۱۳۹۰، ۸). اتابکی می‌گوید تاریخ از پایین‌گرایش جدیدی در تاریخ نگاری خاورمیانه است که پژوهش‌آبراهامیان در باره نقش مردم در سیاست ایران به این موضوع اشاره دارد (آبراهامیان، ۱۹۶۸، ۱۸۴ - ۲۱۰ به نقل از اتابکی، ۱۳۹۰، ۵). نظر اتابکی این است با زوال اقتصاد سنتی و توان محدود اقتصاد جدید در تأمین کار برای گروه تهیدستان در محل زندگی‌شان، جستجو برای کار با مهاجرت به شهرها به روندی جدید بدل گردید [۱]. اتابکی با نگاه تازه‌ای با الهام از گرامشی به مقاومت فرودستان و عاملیت گروه کارگران و تهیدستان با عنوان تاریخ از پایین، تلاش دارد جایگاه گروه‌های فرودست در مواجهه با پدیده مدرن‌سازی در ایران و نقش گروه تهیدستان در این فرایند را تبیین نماید [۱].

قربانی نخواهد شد. او معتقد است توزیع برابر هنگامی بی‌فایده است که توزیع نابرابر به نفع تهیدستان باشد [۲۷]. مارکس از گروه ولگردان، باربران، کهنه‌خرهای دوره‌گرد، چاقوتیزکن‌های دوره‌گرد، تعمیرکاران دوره‌گرد، گدایان و به طور خلاصه تمام توده‌های نامعین و نامنسجم در کنار شاخه‌های فاسد و ماجراجوی سرمایه‌داران ذکر می‌کند [۳۷]. گروه یا طبقه مورد توجه مارکس طبقه کارگران جدید بود. از نظر مارکس این گروه افراطی‌ترین طبقه‌ای بود که می‌توانست آزادی، برابری، و برادری را به دست آورند زیرا هیچ‌کس در نظم اجتماعی فروتر از آنان نبود، و به جز زنجیرهایشان چیزی نداشتند که از دست بدهند [۲۰]. گروه تهیدستان ضرورتاً بیکار یا گدا نیستند هر چند در میان آنها بیکار و گدا هم وجود دارد اما در بین آنها مردمی‌اند که با دستمزد پایین به طور دائم درگیر چالش خط فقر هستند [۲۰]. باید دقت کرد که تهیدستان همانند گروه مورد توجه مارکس در پایین‌ترین سطح اجتماعی قرار داشتند مارکس پیش‌بینی کرده بود که کارگران بر اساس تجربه فرودستی یا زیردست بودن و استثمار خود، به درجه‌ای از خودآگاهی طبقاتی خواهند رسید که آنان را قادر به برپایی "انقلاب" می‌سازد [۱۸].

آنتونیو گرامشی در مقاله "یادداشت‌هایی بر تاریخ ایتالیا" فرودستان را اقشار زیردستی ذکر می‌کند که می‌تواند شامل رعایا، کارگران، دهقانان و دیگران گروه‌هایی باشد که از دستیابی به قدرت بازداشته شده‌اند و تحت سلطه طبقات حاکم نخبه استثمار شده و به انقیاد درآمده‌اند [۱۹]. میشل فوکو نیز معتقد است تهیدستان می‌توانند بطور مستقیم حرف بزنند و سوژه بودن و عاملیت خود را نشان دهند [۱۰]. به عقیده فوکو اگر به مردم تحت ستم فرصتی داده شود و از طریق همبستگی به اتحاد سیاسی برسند آنگاه تهیدستان می‌توانند هم حرف بزنند و هم از وضعیت خود شناخت پیدا کنند (اسپیواک، ۱۹۸۸، ۲۸۳ به نقل از ذوالفقاری و نجومیان، ۱۳۸۹، ۱۲۰). بطور کلی فوکو در اندیشه و آثار خود، رهیافت‌های ایستا، و ثابت و واحد مدرنیستی را به چالش می‌کشد [۲].

۳- روش تحقیق

روش انجام این پژوهش ترکیبی از دو روش توصیفی و تحلیل آماری است. در این روش هر چند تمرکز در درجه اول بر آمار موجود و زمان حال است ولی وضعیت گذشته

حسین عبداللهی در کتاب جهانی شدن اقتصاد و ساختار طبقات اجتماعی در ایران، اقشار تهیدست را جزو اولین گروه‌هایی معرفی می‌کند که در اثر ادغام ایران در اقتصاد جهانی، دچار زیان شدند، نگاه او به تهیدستان به تبیین و تحلیل او از ورود ایران به اقتصاد جهانی و تغییر ساختار طبقات در ایران مربوط می‌شود، وی پدیده جهانی شدن را باعث تشدید فقر و افزایش تعداد تهیدستان می‌داند.

کاتوزیان تبیین می‌کند تهیدستان در ایران، فرودست‌ترین گروه‌های اجتماعی هستند که علاوه بر دولت، تحت سلطه طبقات بالاتر نیز قرار دارند، همه‌ی حقوق متعلق به دولت است تهیدستان از هیچ حقی برخوردار نیستند و اگر هم حقی باشد به طبقات بالاتر تعلق می‌گیرد، بر این اساس تهیدستان هیچ وظیفه‌ای در برابر دولت و سایر طبقات برای خود قائل نیستند، رفتار تهیدستان با توجه به منافع کوتاه مدت که می‌تواند به آنها تعلق گیرد قابل تعریف است. کاتوزیان با استناد به مطالعات خود، در مطالعه رویدادهای اجتماعی ایران در باره‌ی دو انقلاب ایران در قرن بیستم می‌گوید این انقلاب‌ها با همه‌ی تفاوت‌هایشان در اصل شورش‌های اجتماعی گسترده‌ای علیه دولت حاکم برای استقرار قانون بودند، و اگر ماهیت حکومت استبدادی در ایران مورد شناسایی قرار گیرد توضیح و پیش‌بینی رفتار طبقات با آگاهی از جایگاه و کارکرد آنها در جامعه ممکن می‌شود (کاتوزیان، ۱۳۸۰، ۲-۱). او می‌گوید طبقات پایین یا تهیدستان گذشته از سلطه حکومت تحت سلطه طبقات بالاتر هم قرار داشتند به هنگام ضعف و تزلزل حکومت یا آن را می‌کوبیدند، یا از آن دفاعی نمی‌کردند (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ۷). با توجه به ماهیت و اهداف جنبش مشروطه، نقش تهیدستان در جنبش را می‌توان در هر برهه با توجه به منافعی که می‌توانستند بدست آورند تعریف کرد [۱۶].

آبراهامیان تهیدستان و طبقات پایین شهری را گروه‌ها و افرادی می‌داند که در شرایط عادی به دنبال سعادت این جهانی و رستگاری آن جهانی هستند و به گونه‌ای تاریخی تحت تاثیر طبقات فرادست، روحانیت و بالاترین قدرت سیاسی قرار دارند اما در شرایط سخت و تعیین کننده، رفتار سیاسی آنها تابع منافع آنی شان خواهد بود. آبراهامیان در باره تهیدستان و طبقه‌های پایین در انقلاب مشروطه می‌گوید گرانی بیش از حد قیمت نان بود که تهیدستان را به رویارویی با حکومت برانگیخت. تهیدستان و طبقه‌های

پایین شهری به طور سنتی به روحانیت محلی و شاه احترام می‌گذاشتند وضعیت بد اقتصادی موجب شده بود تا از نیروهای مردمی حمایت کنند و اگر دربار به آنها غذا و پول می‌داد آمادگی روبرو شدن با انقلاب را نیز داشتند [۳۸].

آصف بیات می‌گوید تهیدستان مصداق افرادی هستند که عرصه کار و فعالیت آنها بیشتر خیابان‌ها است و در غالب موارد به کارهای خیابانی نظیر دکه‌داری، دستفروشی، بساطی و چرخداری می‌پردازند و از این نظر با خواست دولت‌ها که خیابان‌ها را حوزه عمومی می‌دانند در تناقض قرار می‌گیرد. بیات در کتاب سیاست‌های خیابانی، در خصوص تهیدستان به عنوان یک گروه اجتماعی، بر آن است که پویایی حرکت "پیشروی آرام" تهیدستان و بسیج و تجهیز جمعی‌شان را تبیین کند، او مدعی است همین تهیدستان در انقلاب آرام کوچه پس کوچه‌های خلوت محله‌هایشان دخالت داشته‌اند [۴] و زمانی که میزان توسعه و تاثیر حرکت تهیدستان آشکار شود، عکس العمل دولت و سرکوب آنان اجتناب ناپذیر است اما در اکثر مواقع سرکوب به شکست می‌انجامد، چرا که معمولاً دیر هنگام آغاز می‌شود، یعنی پیشروی کنندگان به حد کافی گسترش یافته‌اند، آشکار شده‌اند و به حد کافی دستاورد داشته‌اند [۴].

۵- دیدگاه امام‌خمینی درباره عدالت اجتماعی و

ضرورت رسیدگی مدام به وضعیت زندگی فقرا

در بیانات امام خمینی مستضعفان، مستمندان، زاغه نشینان [۸]. گود نشین‌ها، پابره‌نه‌ها، فقرا [۹] و مردم پایین از طبقات کم درآمد و محروم جامعه هستند [۹] که درد فقر و محرومیت و استضعاف را چشیده‌اند. او نادیده گرفتن محرومان را به معنای کنار گذاشتن عدالت اجتماعی تلقی می‌کند و صراحتاً می‌گوید چیزی که هرگز نباید از آن عدول کنند حمایت از محرومین و پابره‌نه‌ها است چرا که هر کسی از آن عدول کند از عدالت اجتماعی اسلام عدول کرده است [۸] و بر این نکته تأکید می‌نماید که مبنای اسلامی بودن، عمل است [۸]. ایشان در کتاب ولایت فقیه می‌نویسد: "ائمه و فقهای عادل موظف‌اند از نظام و تشکیلات حکومتی برای اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اسلام و خدمت به مردم استفاده کنند.

چنانکه از این بیانات ایشان برمی‌آید هدف تشکیلات حکومتی برقراری عدالت اجتماعی اسلامی در خدمت به

شماست.» [۸]. همچنین، می‌افزاید: «ما باید برای پیشبرد اهداف و منافع ملت محروم ایران برنامه‌ریزی کنیم. ما باید در ارتباط با مردم جهان و رسیدگی به مشکلات و مسائل مسلمانان و حمایت از مبارزان و گرسنگان و محرومان با تمام وجود تلاش نماییم» [۸]. و بالاخره، به کارگزاران حکومتی در خصوص توجه خاص به فقرا چنین هشدار می‌دهد: «خدا نیاورد آن روزی را که سیاست ما و سیاست مسئولین کشور ما پشت کردن به دفاع از محرومین و رو آوردن به حمایت از سرمایه دارها گردد و اغنیا و ثروتمندان از اعتبار و عنایت بیشتری برخوردار شوند. معاذ الله که این با سیره و روش انبیا و امیرالمؤمنین و ائمه معصومین علیهم‌السلام سازگار نیست» [۸].

امام خمینی برای انتخاب کارگزاران و مسئولان نظام اسلامی در تصدی پست‌های مختلف، نیز توصیه می‌نماید «ثروتمندان هرگز به خاطر تمکن مالی خود نباید در حکومت و حکمرانان و اداره‌کنندگان کشور اسلامی نفوذ کنند و مال و ثروت خود را بهانه فخرفروشی و مباحثات قرار بدهند و به فقرا و مستمندان و زحمتکش، افکار و خواسته‌های خود را تحمیل کنند» [۸]. در اینجا نیز طنین سخنان و توصیه‌های امام علی را می‌توان در گفته‌های امام خمینی ملاحظه کرد. آنجا که می‌گوید: «اگر حالا هم شما کارهایی بکنید که توجه مردم را از مصالح و توجه خودتان از مصالح به چیز دیگر متوجه بشود، ... عوض اینکه برای این پابره‌ها، برای این ضعفا، برای اینهایی که زحمت کشیدند و شما را به اینجا رساندند و حالا هم توقع از شما خیلی ندارند برای اینکه یک آب و نانی، یک آبی، یک نانی، یک برقی، یک چیزهایی، آن چیزهای اولیه را به اینها برسانید» [۸]. در جای دیگر نیز اینگونه اظهار می‌دارد: «مصلحت پابره‌ها و گودنشین‌ها و مستضعفین، بر مصلحت قاعدین در منازل و مناسک و متمکنین و مرفهین گریزان از جبهه و جهاد و تقوا و نظام اسلامی مقدم باشد و نسل به نسل و سینه به سینه شرافت و اعتبار پیشتازان این نهضت مقدس، و جنگ فقر و غنا محفوظ بماند و باید سعی شود تا از راه رسیده‌ها و دین به دنیا فروشان، چهره کفرزدایی و فقرستیزی روشن انقلاب ما را خدشه دار نکنند و لکه ننگ دفاع از مرفهین بیخبر از خدا را بر دامن مسئولین نچسبانند» [۸].

توصیه‌های و تاکیدات امام خمینی به سیاستگذاران و دست اندرکاران اجرایی در جای جای آثار و نوشته‌ها و

مردم به ویژه مستضعفین، محرومین و فقرا است و اصالت اسلامی بودن عمل است. از نظر امام خمینی، پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مرهون تلاش طبقات پایین اجتماع یعنی همان مستضعفین است و یادآوری می‌نماید «شما این انقلاب را به ثمر رساندید و گروههایی که در سرتاسر این کشور این انقلاب را به ثمر رساندند، همان زنان و مردان محروم بودند» و دیگران را سفارش می‌کند «خود را از مردم پابره‌ها و مستضعف و بی پناهی که تمامی عزت ما رهین منت و خدمت آنان است، ... دور نسازید» [۸]. او در جایگاه یک فقیه و اسلام‌شناس که قایل به پیوند دین و سیاست است و در پی سامان زندگی اجتماعی برمبنای آموزه‌های دینی است، عدالت اجتماعی را معادل عبادت و بلکه بالاترین عبادت می‌داند و می‌گوید: «وظیفه ما و همه دست اندرکاران است که به این مردم خدمت کنیم و در غم و شادی و مشکلات آنان شریک باشیم که گمان نمی‌کنم عبادتی بالاتر از خدمت به محرومین وجود داشته باشد.» [۸]. لب کلام ایشان در نشان دادن اهمیت و جایگاه فقرا در حکومت دینی را می‌توان در این عبارت دید: «به مستضعفان و مستمندان و زاغه نشینان که ولی نعمت ما هستند خدمت کنید» [۸].

همچنین، در وفاداری و صداقت محرومان با الهام از سخنان امام علی(ع) در نهج البلاغه که به فرمانداران خود نهیب می‌زد که از همنشینی با ثروتمندان و از شرکت در مجالس مجلل آنها دوری گزینند چراکه آنها انسانهای پرتوقع و مدعی هستند و در واقع لازم اهل وفا و جوانمردی نیستند ولی در عوض، همنشینی و در کنار فقرا بودن را باید قدر دانست و مغتنم شمرد چرا که اینها انسان‌های وفادار و قدردانی هستند که توقع چندانی نداشته و اهل قناعت هستند و در مواقع خطر نیز با نهایت ایثار از حکومت دینی دفاع می‌کنند. در این زمینه امام خمینی می‌گوید: «تنها آنهایی تا آخر خط با ما هستند که درد فقر و محرومیت و استضعاف را چشیده باشند. فقرا و متدینین بی‌بضاعت گردانندگان و برپادارندگان واقعی انقلاب‌ها هستند. ما باید تمام تلاشمان را بنماییم تا به هر صورتی که ممکن است خط اصولی دفاع از مستضعفین را حفظ کنیم... ما برای احقاق حقوق فقرا در جوامع بشری تا آخرین قطره خون دفاع خواهیم کرد.» [۸] در جای دیگر نیز می‌گوید: شما بیایید احکام الهی را اجرا کنید. باید قوانین وضع بشود که حقوق محرومین و فقرا به آنها بازگردانده شود، این وظیفه

بخش مهم و قابل توجهی از وصیت‌نامه خویش را به این قشر اختصاص می‌دهد و می‌نویسد: «وصیت اینجانب به وزرای مسئول در عصر حاضر و در عصرهای دیگر آن است که علاوه بر آنکه شماها و کارمندان وزارتخانه‌ها بودجه‌ای که از آن ارتزاق می‌کنید مال ملت، و باید همه خدمتگزار ملت و خصوصاً مستضعفان باشید، و ایجاد زحمت برای مردم و مخالف وظیفه عمل کردن حرام و خدای نخواستگه گاهی موجب غضب الهی می‌شود، همه شما به پشتیبانی ملت احتیاج دارید. با پشتیبانی مردم خصوصاً طبقات محروم بود که پیروزی حاصل شد و دست ستمشاهی از کشور و ذخائر آن کوتاه گردید. و اگر روزی از پشتیبانی آنان محروم شوید، شماها کنار گذاشته می‌شوید و همچون رژیم شاهنشاهی ستمکار به جای شما ستم پیشگان پستها را اشغال می‌نمایند [۸]. همچنین، اضافه می‌کند: «من از همه ارگان‌های دولتی و ملی و همه گروه‌ها می‌خواهم که از گروه‌گرایی و دسته بندی و فرصت طلبی و هواهای نفسانی احتراز کنند و خود را در راه خدمت به ملت و خلق مستضعف قرار دهند» [۸]. او بطور خاص به نظامیان و نیروهای مسلح نیز چنین توصیه می‌کند: «یکی دیگر از اموری که باید تمام قوای مسلح و خصوصاً آنان که در شهرها سر و کارشان با مردم بیشتر است، مثل سپاه پاسداران و بسیج و کمیته‌ها و شهربانی توجه کنند، رفتار نیکو و انسانی آنان است با مردم، بویژه مستضعفان. مردمی که از جمهوری اسلامی و رزمندگان جبهه‌ها با تمام توان پشتیبانی می‌کنند، سپاه و سایرین باید قلوب آنان را جلب و رضای خداوند را به دست آورند» [۸]. بعلاوه، به دیگر اقشار جامعه نیز چنین گوشزد می‌کند: «برادرهای عزیز من، برادرهای روشنفکر، برادران نویسنده و صاحب قلم، برادران دانشگاهی، دانشجویان محترم، روحانیان معظم، بازاریان محترم، کارگران عزیز، کارمندان محترم، بیایید به هم بیونددیم؛ بیایید تمام قلم‌ها و تمام قدم‌ها و تمام گفتار ما بر منافع این قشر مستضعف باشد؛ نگذارید زاغه نشینان ما باز ادامه بدهند به زاغه نشینی [۸]. اهتمام و جدیت ایشان در توجه همگان به بهبود وضعیت مستمندان پایان‌ناپذیر است و در سراسر عمر او و نیز در تمامی آثار بجای مانده از او می‌توان رد پا و ورگه‌های این اهتمام را مشاهده کرد. در اینجا با بیان عبارت کوتاه زیر که گویای نگاه همیشگی ایشان به محرومان است بسنده کرده و این بحث را خاتمه می‌دهیم و در مبحث بعد به دلایل محرومیت و استضعاف

سخنرانی‌های او مشهود است. چنانکه در جای دیگری با اشاره به وجدان درونی و منافع ملی می‌گوید: «وجدان اقتضای این را می‌کند که در همه جا کارها به نفع مملکت و به نفع اسلام و به نفع این جمعیت‌ها و خصوصاً به نفع مستمندا باشد» [۸] یا می‌گوید: «از همه کسانی که این ملت با زحمت خودش، آنها را به مقامی رسانده است می‌خواهم که تمام توان خودشان را برای خدمت به این مستضعفین و خدمت به این بیغوله نشین‌های بیچاره و خدمت به این زاغه نشینان صرف کنند؛ ... همه هم فکر و هم صدا قیام کنید و برای این مستضعفین و برای این ملت که به همه ما و به همه شما منت دارد و حق دارد، برای آنها خدمت کنید» [۸]. «فکر این ملت، فکر این زاغه نشین‌ها، فکر این مردمی که همه چیزشان را دادند و شما را به مسند نشاندند، فکر آنها را بکنید» [۸].

در جایی دیگر، فراتر از توصیه و ارایه رهنمود به وظیفه و رسالت کارگزاران حکومتی در خصوص توجه به فقرا اشاره و با قاطعیت و صراحت تمام بیان می‌دارد: «همه مدیران و کارگزاران و رهبران و روحانیون نظام و حکومت عدل موظفند که با فقرا و مستمندان و پابره‌ها بیشتر حشر و نشر و جلسه و مرآوده و معارفه و رفاقت داشته باشند تا متمکنین و مرفهین، و در کنار مستمندان و پابره‌ها بودن و خود را در عرض آنان دانستن و قرار دادن، افتخار بزرگی است که نصیب اولیا شده است» [۸]. او با یادآوری مسئولیت و رسالت دینی کارگزاران نظام و نهادهای حکومتی نیز چنین می‌گوید: «دولت و مجلس شورای اسلامی و تمامی متصدیان امور تربیتی در مقابل خداوند قادر و توده‌های ملت مستضعف مسئول هستیم و باید بدانیم که از مسئولیت‌های بسیار بزرگ، مسئولیت دینی و ملی است، مسئولیت در مقابل مستضعفان و مظلومان است، و بالاخره مسئولیت در پیشگاه خالق و خلق، آن هم در طول تاریخ آینده» [۸]. بعلاوه، می‌افزاید: «به مجلس و دولت و دست اندرکاران توصیه می‌نمایم که قدر این ملت را بدانید و در خدمتگزاری به آنان خصوصاً مستضعفان و محرومان و ستمدیدگان که نور چشمان ما و اولیای نعم همه هستند و جمهوری اسلامی ره‌آورد آنان و با فداکاریهای آنان تحقق پیدا کرد و بقای آن نیز مرهون خدمات آنان است، فروگذار نکنید و خود را از مردم و آنان را از خود بدانید» [۸].

امام خمینی در پایان عمر نیز فقرا و مستضعفان را فراموش نمی‌کند و از رنجها و مصایب آنها آسوده خاطر نمی‌شود و

شده یعنی آنهایی که در رأس حکومت واقع شدند خودشان محرومیت را لمس کرده‌اند [۸].

جایگاه کمیته امداد در اندیشه امام خمینی

با عنایت به اینکه امام خمینی بنیان گذار کمیته امداد به مثابه نهادی بود که وظیفه ذاتی آن حمایت از اقشار فرودست و مستضعف جامعه بوده است؛ به نظر می‌رسد که بتوان اندیشه‌های وی در مورد این اقشار را در بیانات شان در ارتباط با این نهاد جستجو کرد:

«این کمیته‌ی امداد یک عمل بسیار لطیف، ظریف و شریف دارند که با این عمل ان‌شاءالله می‌توانند ریشه‌ی فقر را از سرتاسر کشور به امداد ملت بزرگوار ایران و به همت دولت بزرگوار ایران، این ریشه را از بیخ و بن بکنند» [۸]. همچنین می‌گوید: «احساس انجام وظیفه و خدمتگزاری متواضعانه؛ شما به امداد آنها برخاسته‌اید و آنها لایق این هستند که ما با تواضع به خدمت آنها برویم و برای آنها خدمت کنیم» [۸]. او بار دیگر بر مبنای نگاه کلی خود به پیوند دینداری و عبادت کردن از یکسو و خدمت به مستضعفان از سوی دیگر خطاب به دست‌اندرکاران کمیته امداد می‌گوید: «عمل شما آقایان در سرتاسر کشور عمل بسیار شریف خداپسندانه‌ای است که مورد عنایت خدای تبارک و تعالی خواهد بود. [۸]. سپس، می‌افزاید: «من به شما دعا می‌کنم که در مقابل زحماتی که می‌کشید خداوند پاداش نیکویی به شما دهد» [۸]. در پایان نیز از زحمات امدادگران اینگونه قدردانی می‌کند: «تشکر می‌کنم که در این خدمت بسیار شریف و بزرگ همت گماشتید» [۸] و در عین حال به آنان یادآور می‌شود که: «کمیته امداد باید بصورت مستقل عمل کند تا بتواند به دور از تشریفات اداری به مردم مستضعف خدمات بیشتری ارائه دهد» [۸].

۶- شاخص‌های جمعیتی تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۵

براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در آبان ۱۳۹۵ جمعیت کشور برابر با ۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر بوده است که در سرشماری این سال تعداد ۲۴/۲ میلیون خانوار در کشور وجود داشته که از این تعداد حدود ۷۴ درصد برابر ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر در نقاط شهری ساکن بوده‌اند [۲۰]. در همین سال تعداد ۲۰۶۴۹۵۳ خانوار و یا ۴۰۰۹۰۸۴ نفر تحت حمایت کمیته امداد قرار گرفته بودند. از مجموع مددجویان معیشت بگير ۱۳۲۷۱۱۸ نفر برابر

مستضعفین از نگاه وی می‌پردازیم: «به همه در کوشش برای رفاه طبقات محروم وصیت می‌کنم که خیر دنیا و آخرت شماها رسیدگی به حال محرومان جامعه است» [۸].

دلایل محرومیت مستضعفین و اهمیت آنها

در اندیشه امام خمینی

جایگاه این طبقات از نگاه امام خمینی عمدتاً جایگاهی اکتسابی است. تعبیر؛ کوخ‌نشین، پابره‌نه، زاغه‌نشین، چادرنشین، گودنشین و... حاکی از آن توجه امام به شاخص‌های مربوط به درآمد، شغل، مسکن و تحصیلات و نظایر آن است که عمدتاً ناشی از شرایط محیطی است به تعبیر دیگر وضعیت ناهنجار این طبقات تقدیری و جبری نیست بلکه نتیجه‌ی به استضعاف کشاندن آنها توسط قدرت‌های مستکبر است [۸]. وی بخش زیادی از مشکلات را ناشی از خیانت و سیاست‌های نادرست حکومت وقت معرفی می‌کردند [۸]. همچنین، غارت منابع را دیگر عامل فقر و وابستگی مردم می‌دانستند [۸].

آنچنان که از بیانات ایشان برمی‌آید فقرا و مستضعفین از دو دیدگاه دارای اهمیت هستند:

نگاه اول وی به این گروه از این نظر دارای اهمیت می‌باشد که آنان را اولیای نعمت برای همه خصوصاً دولتمردان و صاحبان جایگاه‌های حکومتی در جمهوری اسلامی ایران ذکر می‌نماید و جمهوری اسلامی را ره آورد آنان می‌داند و خطاب به آنها می‌گوید شما این انقلاب را به ثمر رساندید، همان زنان و مردان محروم و همان‌هایی که مستضعف هستند [۸]. وی در باره مدیون بودن نظام و کارگزاران به فقرا و مستضعفین به مجلس شورای اسلامی سفارش می‌کند طرح‌های جدی در رفاه حال طبقه محروم داده شود تا بعضی از دیون خودتان را به این طبقه ادا کرده باشید [۸].

نگاه دیگر امام خمینی به فقرا و مستضعفین که به نظر می‌رسد به لحاظ فقهی نیز حتی نسبت به نگاه اول اهمیت بیشتری داشته باشد جایگاه مستضعفین در عدالت اجتماعی اسلامی است که خداوند آنان را وارثان قرار داده است [۸]. حکومت، حکومت مستضعفین است، حکومت محرومین است، خاصیت حکومت محرومین، مستضعفین و حکومت مردمی این است که، هم حکومت و وزرا و هم مجلسش می‌فهمد مستضعفین و محرومین یعنی چه وقتی رئیس‌جمهورش از مدرسه پا شده است آمده است رئیس‌جمهور

برآورد جمعیت کشور در سال ۱۳۹۷ بیش از ۸۲۸۴۰۰۰۰ نفر بوده است که ۶۱۳۲۹۰۰۰ نفر معادل ۷۴/۰۳ درصد آن را جمعیت شهری و ۲۰۷۵۴۰۰۰ نفر معادل ۲۵/۹۷ درصد آن از جمعیت روستایی و عشایری تشکیل می‌دهد است [۲۰] و جمعیت تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۷ تعداد ۱۹۷۴۱۷۰ خانوار و یا ۴۰۳۱۲۹۱ نفر بوده است (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷، ۵۸۳) مرکز پژوهش‌های مجلس آمار جمعیت زیرخط فقر در سال ۱۳۹۷ را ۱۸/۴ درصد جمعیت کشور اعلام کرده است [۲۲].

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۷: ۴/۹۱ درصد

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۷: ۲۶/۶۹ درصد

شاخص‌های جمعیتی تحت حمایت کمیته امداد در

سال ۱۳۹۸

جمعیت کشور در سال ۱۳۹۸ بیش از ۸۳۰۷۵۰۰۰ برآورد شده است که ۶۲۳۶۷۰۰۰ نفر معادل ۷۵/۰۷ درصد آن را جمعیت شهری و ۲۰۷۰۸۰۰۰ نفر معادل ۲۴/۹۳ درصد آن را جمعیت روستایی تشکیل می‌دهد (سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸، ۳۲). بر پایه اطلاعات آماری تعداد ۲۱۴۷۴۷۷ خانوار و ۴۴۵۸۱۴۶ نفر از مددجویان در سال ۱۳۹۸ تحت حمایت کمیته امداد قرار داشتند (سالنامه آماری کمیته امداد، ۱۳۹۸، ۴۵ - ۴۳) از مجموع افراد تحت حمایت، ۲۰۵۳۶۲۹ نفر برابر ۴۶/۰۶ درصد در مناطق شهری و ۲۳۷۹۲۴۹ نفر برابر ۵۳/۳۷ درصد در مناطق روستایی و ۲۵۲۶۸ نفر برابر ۵/۷ درصد در مناطق عشایری زندگی می‌کردند (سالنامه آماری کمیته امداد، ۱۳۹۸، ۵۵). بر اساس گزارشی که از سوی معاونت رفاه اجتماعی وزارت رفاه و تعاون تهیه شده، ۲۰ درصد خانوارهای ایران زیر خط فقر زندگی می‌کنند [۲۸].

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۸: ۵/۳۶ درصد

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۸: ۲۶/۸۳ درصد

جمعیت زیر خط فقر تحت حمایت کمیته امداد برای سه دهک پایین درآمدی تا دی ماه ۱۳۹۹

در بررسی سه دهک پایین درآمدی مشخص گردید که ۱۶ درصد خانوار دهک اول، ۲۴ درصد خانوار دهک دوم و

۴۴/۲۶ درصد مددجویان معیشت بگير متعلق به مناطق شهری، ۱۶۵۷۳۷۱ نفر برابر ۵۵/۲۸ درصد در مناطق روستایی و ۱۳۸۴۲ نفر برابر ۵۶/۵۶ درصد عشایر و غیر ساکن بودند [۲۲]. مرکز پژوهش‌های مجلس نیز جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۵ را ۱۸/۲ درصد جمعیت کشور اعلام کرده است [۲۲].

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۵: ۵/۰۱ درصد

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۵: ۲۷/۵۶ درصد

برآیند آمار سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد نسبت به جمعیت کشور، خصوصاً نسبت به جمعیت زیرخط فقر کاملاً معنادار می‌باشد. جمعیت شهری نزدیک به ۳ برابر جمعیت روستایی است اما به دلیل گسترش و شدت فقر در مناطق روستایی حدود ۵۶ درصد جمعیت تحت پوشش کمیته امداد روستایی و عشایر هستند.

شاخص‌های جمعیتی تحت حمایت کمیته امداد در

سال ۱۳۹۶

براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن انجام گرفته سال ۱۳۹۵، برآورد جمعیت کشور در سال ۱۳۹۶ برابر است با ۸۱۰۷۰۰۰۰ نفر [۲۰] در برآورد آماری این سال تعداد ۲۴/۵۴ میلیون خانوار در کشور وجود داشته که از این تعداد ۷۴/۳۶ درصد برابر ۶۰۲۸۱۰۰۰ نفر در نقاط شهری و ۲۴/۶۴ درصد برابر ۲۰۷۸۹۰۰۰ نفر در نقاط روستایی و غیر ساکن بوده‌اند. از مددجویان تحت حمایت کمیته امداد نیز در همین سال تعداد ۲۰۳۲۱۰۰ خانوار و ۳۸۶۹۹۸۶ نفر تحت حمایت این نهاد قرار گرفته بودند. و مرکز پژوهش‌های مجلس جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۶ را ۱۷/۵ درصد جمعیت کشور اعلام کرده است [۲۴].

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۶: ۴/۷۷ درصد

درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر در سال ۱۳۹۶: ۲۷/۲۸ درصد

شاخص‌های جمعیتی تحت حمایت کمیته امداد در

سال ۱۳۹۷

گذاشته شده است فراهم نماید نظر به گستردگی آمار و اطلاعات موجود و تفاوت در سرفصل‌های کاری هر یک از این سازمان‌ها و نهادها با یکدیگر امکان مقایسه در سرفصل‌های غیر مشترک را نامتناسب می‌کند از طرفی هدف مقایسه عملکرد این سازمان‌ها با یکدیگر نیست بلکه به دنبال تبیین عملکرد و نقش آنها در وظایفی که به آنها واگذار شده هستیم.

تعداد خانوار و نفقات زندانیان مورد حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۸

بر اساس بررسی بعمل آمده توسط گروه جامعه خبرگزاری مهر در حوزه قضایی و حقوقی تعداد زندانیان در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۹۸۰۰۰ خانوار بوده که نیمی از خانواده های این زندانیان فاقد درآمد بودند [۳۵]. تعداد خانوار زندانی تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۸ برابر ۹۹۳۵۱ نفر یا ۳۲۹۳۴ خانوار معادل ۱۶/۶۳ درصد کل خانواده های زندانیان در این سال می باشد [۲۲].

تعداد خانوار زندانی فاقد درآمد در سال ۱۳۹۸ (کشوری): ۹۹۰۰۰

درصد خانوارهای فاقد درآمد تحت حمایت کمیته امداد: ۳۳/۲۶

تعداد نفقات خانواده های افراد زندانی تحت حمایت کمیته امداد: ۹۹۳۵۱ نفر

تعداد دانش آموزان نیازمند تحت حمایت کمیته امداد و بهزیستی در سال ۱۳۹۸

در سال ۹۸ - ۱۳۹۷ تعداد دانش آموزان ۱۳۹۹۸۰۲۵ نفر اعلام شده که از این تعداد ۷۲۱۹۴۵۳ نفر پسر و ۶۷۷۸۵۷۲ نفر دختر هستند [۲۰]. تعداد ۷۹۷۷۱ دانش آموز یا ۵۷ درصد کل دانش آموزان کشور تحت پوشش سازمان بهزیستی [۲۱] و ۳۸۷۰۰۰ دانش آموز یا ۲/۷۷ درصد کل دانش آموزان کشور تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند از دانش آموزان تحت حمایت کمیته امداد ۱۸۹۳۸۶ نفر دختر و ۱۹۷۶۱۴ نفر پسر هستند [۲۲]. البته تعداد دانش آموزان تحت حمایت کمیته امداد تا آذر سال ۱۳۹۹ به ۷۲۴۰۰۰ دانش آموز افزایش یافته است که این تعداد دانش آموز ۵/۱۷ درصد دانش آموزان کشوری در سال ۹۸ - ۱۳۹۷ می باشند [۲۳].

۱۸ درصد خانوار دهک سوم تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند [۲۵].

بررسی شاخص‌های جمعیتی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که در این سال‌ها نیز همانند سال ۱۳۹۵ جمعیت تحت حمایت کمیته امداد نسبت به جمعیت کشور خصوصاً نسبت به جمعیت زیر خط فقر معنادار می‌باشد بررسی آمار حمایت کمیته امداد از جمعیت سه دهک پایین درآمدی کشور در سال ۱۳۹۸ همچنین تبیین‌کننده معنادار بودن حمایت‌های کمیته امداد از خانوارهای فقیر و نیازمند جامعه در بین این سه دهک می‌باشد این بررسی‌ها نشان می‌دهد در سال‌های بعد از ۱۳۹۵ همانند این سال جمعیت تحت حمایت کمیته امداد نسبت به جمعیت کشور تغییر معناداری نداشته است و همچنین است نسبت جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر تا سال ۱۳۹۸، بدین معنا که جمعیت تحت حمایت کمیته امداد که در سال ۱۳۹۵ برابر ۲۷/۵۶ درصد جمعیت زیر خط فقر است این درصد تا سال ۱۳۹۸ نیز تغییر چشمگیری نکرده است.

شاخص‌های جمعیتی تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۹

بر پایه اطلاعات آماری تعداد ۲۵۷۳۰۰۰ خانوار برابر ۵۲۸۹۸۱۵ نفر از مددجویان تا آذر سال ۱۳۹۹ تحت حمایت کمیته امداد قرار داشتند [۲۵] و نظر به اظهار مدیرکل دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس در نشستی در این مرکز: «نرخ فقر در کشور ما به حدود ۳۵ درصد رسیده است یعنی ۳۵ درصد مردم زیر خط فقر قرار دارند» [۱۲] بر این اساس با توجه به برآورد جمعیت فقر در این سال ۸۴۰۷۸۰۰۰ نفری کشور در سال ۱۳۹۹ جمعیت زیر خط فقر در این سال ۲۹۴۲۷۳۰۰ نفر برآورد می‌شود همچنین با توجه به ۶/۲۹ درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت کشور در سال ۱۳۹۹، درصد جمعیت تحت حمایت کمیته امداد به جمعیت زیر خط فقر در این سال ۱۷/۹۷ درصد برآورد می‌شود.

۸- شاخص‌های حمایتی با تأکید بر عملکرد کمیته امداد در سال ۱۳۹۸

ارائه شاخص‌های عملکرد سازمان‌های حمایتی و تحلیل آماری از اطلاعات بدست آمده می‌تواند زمینه تبیین عملکرد این سازمان‌ها را در وظیفه‌ای که به عهده آنها

آمار بالا مربوط به دانشجویان نشان می‌دهد ۱/۳۵ درصد دانشجویان کشور در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند که این درصد بیش از ۱۰ برابر دانشجویان تحت حمایت بهزیستی است و در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ که همچنین به علت تورم شرایط زندگی مردم سخت‌تر گردیده است تعداد دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد از ۱/۳۵ درصد دانشجویان کشور به ۱/۹۲ درصد افزایش یافته است.

تعداد سالمندان تحت حمایت کمیته امداد و بهزیستی در سال ۱۳۹۸

تعداد سالمندان اعلام شده در سال ۱۳۹۸ برابر است با ۵۲۸۳۰۰۰ نفر که از این تعداد ۷۸۸۸۸۷ نفر یا ۱۴/۹۳ درصد سالمندان [۲۳] کشور تحت پوشش سازمان بهزیستی [۲۱] و ۱۶۳۹۰۹۱ نفر بالای ۶۰ سال که ۳۱/۰۲ درصد جمعیت سالمندان کشور را تشکیل می‌دهد تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند سالنامه آماری کمیته امداد، البته تعداد سالمندان تحت حمایت کمیته امداد تا آذر سال ۱۳۹۹ به ۱۶۶۹۲۰۸ نفر افزایش یافته است که این تعداد سالمند ۳۱/۵۹ درصد سالمندان کشور در سال ۱۳۹۸ می‌باشند [۲۱].

تعداد زنان سرپرست خانوار تحت حمایت کمیته امداد و بهزیستی در سال ۱۳۹۸

با توجه به آمار بدست آمده از زنان سرپرست خانوار در سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ که ۳۰۶۱۷۵۳ نفر اعلام شده بود، تعداد زنان سرپرست خانوار در سال ۱۳۹۸ معادل ۳۱۸۲۳۷۲ نفر برآورد می‌شود [۲۰] در سال ۱۳۹۸ جمعیت زنان سرپرست خانوار تحت پوشش سازمان بهزیستی برابر ۴۹۵۸۹ نفر یا ۱/۵۶ درصد جمعیت زنان سرپرست خانوار کشور را تشکیل می‌دهد [۲۳] و تعداد زنان سرپرست خانوار تحت حمایت کمیته امداد ۱۱۳۴۹۶۰ نفر در سال ۱۳۹۸ بود که این تعداد برابر ۳۵/۶۶ درصد زنان سرپرست خانوار در سال ۱۳۹۸ خواهد بود [۲۳] تعداد زنان سرپرست خانوار تحت حمایت کمیته امداد تا آذر سال ۱۳۹۹ به ۱۲۰۱۷۵۱ نفر افزایش یافته است که این تعداد ۳۷/۷۶ درصد زنان سرپرست خانوار کشور در سال ۱۳۹۹ می‌باشند [۲۶].

تعداد مشاغل ایجاد شده توسط کمیته امداد و بهزیستی در سال ۱۳۹۸

تعداد دانش آموزان نیازمند تحت حمایت بهزیستی در سال ۱۳۹۸ با ذکر درصد نسبت به دانش آموزان کشوری : ۷۹۷۷۱ دانش آموز یا ۵/۷ درصد دانش آموزان کشوری
تعداد دانش آموزان تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۸ با ذکر درصد نسبت به دانش آموزان کشوری : ۳۸۷۰۰۰ دانش آموز یا ۲/۷۷ درصد دانش آموزان کشوری
تعداد دانش آموزان نیازمند تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۹ با ذکر درصد نسبت به دانش آموزان کشوری در سال ۹۸-۱۳۹۷ : ۷۲۴۰۰۰ دانش آموز یا ۵/۱۷ درصد دانش آموزان کشوری

چنانکه از آمار بالا بدست می‌آید ۲/۷۷ درصد دانش آموزان کشور در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند که این درصد حدود ۵ برابر دانش آموزان تحت حمایت بهزیستی است و در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ که به علت تورم شرایط زندگی مردم سخت‌تر گردیده است تعداد دانش آموزان تحت حمایت کمیته امداد از ۲/۷۷ درصد دانش آموزان کشور به ۵/۱۷ درصد افزایش یافته است.

تعداد دانشجویان نیازمند تحت حمایت کمیته امداد و بهزیستی در سال ۱۳۹۸

در سال ۹۸-۱۳۹۷ تعداد دانشجویان ۴۲۱۸۶۱۹ نفر اعلام شده است [۲۱]. تعداد ۵۱۶۳ دانشجو یا ۱/۳ درصد کل دانشجویان کشور تحت پوشش سازمان بهزیستی [۲۱] و ۵۶۸۰۷ دانشجو یا ۱/۳۵ درصد کل دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد قرار دارند [۲۱]. البته تعداد دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد تا آذر سال ۱۳۹۹ به ۸۱۰۰۰ دانشجو افزایش یافته است که این تعداد دانشجو ۱/۹۲ درصد دانشجویان کشوری در سال ۹۸-۱۳۹۷ می‌باشند [۲۳].

تعداد دانشجویان نیازمند تحت حمایت بهزیستی در سال ۱۳۹۸ با ذکر درصد نسبت به دانش آموزان کشوری: ۵۱۶۳ دانشجو یا ۱/۳ درصد دانشجویان کشوری
تعداد دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۸ با ذکر درصد نسبت به دانشجویان کشوری: ۵۶۸۰۷ دانشجو یا ۱/۳۵ درصد دانشجویان کشوری

تعداد دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۹ با ذکر درصد نسبت به دانشجویان کشوری در سال ۹۸-۱۳۹۷ : ۸۱۰۰۰ دانشجو یا ۱/۹۲ درصد دانشجویان کشور

دیدگان در سواح طبیعی ۵۴۸۵۸ واحد می باشد که از این تعداد ۴۸۹۷ واحد آن برای محرومین و تعداد ۴۹۹۶۱ واحد برای آسیب دیدگان در سواح طبیعی احداث گردیده است [۲۰] واحدهای مسکونی ساخته توسط انجمن خیرین مسکن ساز نیز در سال ۱۳۹۷ برابر است با ۱۶۰۱ واحد [۲۰] تعداد واحدهای احداث شده در سال ۱۳۹۸ توسط بنیاد مسکن ۶۰۳۴۴ واحد و برای خیرین مسکن ساز ۱۷۶۱ واحد برآورد می شود. کمیته امداد برای مددجویان تحت حمایت خود در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۲۷۶۴ واحد مسکونی احداث و خریداری کرده است که از این تعداد ۲۹۳۳ واحد آن خریداری شده و ۱۹۸۳۱ واحد آن احداث شده است [۲۳] تعداد واحدهای احداث شده در سال ۱۳۹۸ توسط بنیاد مسکن، کمیته امداد و خیرین مدرسه ساز برابر ۸۴۸۶۹ واحد می باشد که از این تعداد ۷۱/۱۱ درصد آن مربوط به بنیاد مسکن، ۲۶/۸۲ درصد آن توسط کمیته امداد و ۲/۰۷ درصد آن را خیرین مسکن ساز احداث کرده اند.

۸- نتیجه گیری

با ورود به دهه پنجم انقلاب، مساله فقر در کشور هنوز حل نشده باقی مانده و حتی در مواردی شکاف فقیر و غنی تشدید هم شده است. تحقق عدالت اجتماعی از جمله تکالیف حکومتی است که به ارزشهای حاکم بر جامعه بازمی گردد. بخشی از این تکلیف در مفهوم رسیدگی به امور فقرا و نیازمندان به کمیته امداد واگذار شده است و عدم تحقق آن علاوه بر اهمیت انسانی و ارزشی بسیار بالای آن، می تواند نظام سیاسی را با بحران های متعددی مواجه نماید. کمیته امداد به عنوان یکی از راهبردهای امام خمینی در اولین روزهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی وظیفه حمایت از فقرا و مستضعفین را بر عهده گرفت. ایشان کمک به فقرا و مستضعفین و نجات آنها از فقر و محرومیت را یک اصل اساسی می داند که عدالت اجتماعی اسلامی بدون آن تحقق نخواهد یافت و هرکس از آن عدول کند از عدالت اجتماعی اسلامی خارج شده است. بعلاوه، در سایر دیدگاه هایی که مورد مطالعه قرار گرفت و در پژوهش به برخی از آنها پرداخته شد فقرا و مستضعفین از اهمیت ویژه ای برخوردار هستند. تفاوت در تجربه، شناخت و نگاه اندیشمندان و جامعه شناسان سیاسی است که جایگاه فقرا و تهیدستان را نزد آنان تعیین می کند. در بررسی بعمل آمده از سال ۱۳۹۵ تا سال ۱۳۹۸ مشخص شد که حدود

جمعیت شاغلین ۱۵ ساله و بیشتر در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل حدوداً ۴۳۰ هزار نفر افزایش داشته است [۲۹]. تعداد خدمت گیرندگان اشتغال یافته توسط سازمان بهزیستی در این سال برابر است با ۵۷۸۷۲ شغل معادل ۱۳/۴۶ درصد مشاغل ایجاد شده کشوری در سال ۱۳۹۸ (سالنامه آماری وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸، ۲۵۸) و تعداد طرح های اشتغال اجرا شده توسط کمیته امداد ۱۴۱۹۹۷ طرح می باشد که معادل ۳۳/۰۲ درصد اشتغال ایجاد شده در کشور در سال ۱۳۹۸ می باشد که از این تعداد ۵۶۸۶۸ طرح یا ۴۰ درصد در مناطق شهری و ۸۵۱۲۹ طرح یا ۶۰ درصد در مناطق روستایی اجرا شده است [۲۳]. بررسی آمار در سال ۱۳۹۸ نشان می دهد که نزدیک به یک سوم از مشاغل ایجاد شده در سطح کشور توسط کمیته امداد صورت پذیرفته است هر چند در این سال جمعیت شهری حدود چهار برابر جمعیت روستایی و عشایر است با این حال با لحاظ شدت و گستردگی فقر در مناطق روستایی ۶۰ درصد مشاغل ایجاد شده توسط کمیته امداد در مناطق روستایی انجام گرفته است.

تعداد ایتم و محسنین تحت حمایت کمیته امداد در

سال ۱۳۹۸

بر اساس سالنامه آماری کمیته امداد در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۹۴۰۴۹ نفر از ایتم و محسنین (دارای سرپرست ضعیف) تحت حمایت کمیته امداد قرار داشته که از این تعداد ۱۲۷۹۴۲ نفر یا ۴۴ درصد یتیم و ۱۶۶۱۰۷ نفر برابر ۵۶ درصد محسنین هستند [۲۳] بنا بر اظهار معاون توسعه مشارکتهای مردمی کمیته امداد هنوز ۱۰۹۰۰ فرزند فاقد هر گونه حامی هستند [۷] از این رو می توان تعداد ایتم و محسنین کشور را ۳۰۴۹۴۹ نفر برای سال ۱۳۹۸ برآورد کرد که از این تعداد ۲۹۴۰۲۸ نفر یا ۹۶/۴۲ درصد تحت حمایت کمیته امداد قرار داشته اند، به نظر می رسد حمایت کمیته امداد از جمعیت بالای ۹۶ درصد فرزندان با سرپرست ضعیف و ایتم نیازمند بتواند تلاش این نهاد را در اجابت توصیه های امام و رهبری برای حمایت از فقرا و مستضعفین تبیین نماید.

تعداد واحدها مسکونی احداث شده برای مددجویان

در سال ۱۳۹۸

تعداد واحدهای مسکونی احداث شده در سال ۱۳۹۷ توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی برای محرومین و آسیب

۵ درصد جمعیت کشور در این سال ها تحت حمایت کمیته امداد قرار داشته اند و نزدیک به ۲۷ درصد جمعیت زیر خط فقر کشور نیز از حمایت های این نهاد برخوردار بوده اند. همچنین، درصدهای قابل توجهی از سه دهک پایین درآمدی تحت حمایت کمیته امداد قرار داشته است. به دلیل شدت فقر در مناطق روستایی تمرکز حمایت های کمیته امداد بیشتر در مناطق روستایی بوده است. در برآورد آمار مربوط به شاخص های حمایتی افراد و خانواده های تحت حمایت کمیته امداد با تکیه به شاخص های عدالت اجتماعی اسلامی در آراء امام خمینی و استفاده از این شاخص های در تحلیل آمارهای موجود، و مقایسه آن با برخی از شاخص های قابل مقایسه در آمار کشوری یا آمار مربوط به سازمان بهزیستی در سال ۱۳۹۸ معلوم شد یک سوم از خانوارهای زندانیان فاقد درآمد؛ ۲/۷۷ درصد دانش آموزان کشور در این سال از حمایت های کمیته امداد برخوردار بوده اند که این درصد حدود پنج برابر دانش آموزان تحت حمایت بهزیستی است و در سال بعد که به علت تورم شرایط زندگی مردم سخت تر گردید تعداد دانش آموزان تحت حمایت کمیته امداد به میزان قابل ملاحظه ای نیز افزایش یافته است. از جمعیت دانشجویان ۱/۳۵ درصد تحت حمایت کمیته امداد بوده اند که این درصد بیش از ده برابر دانشجویان تحت حمایت بهزیستی است و باز در سال بعد به علت شرایط سخت زندگی مردم، تعداد دانشجویان تحت حمایت کمیته امداد نیز افزایش یافته است. نزدیک به یک سوم سالمندان کشور از خدمات حمایتی کمیته امداد استفاده می کرده اند که این رقم بیش از دو برابر جمعیت سالمندان تحت حمایت سازمان بهزیستی بوده است. زنان سرپرست خانوار تحت پوشش حمایتی کمیته امداد بالغ بر یک سوم زنان سرپرست خانوار کشور بوده اند که این درصد حدود بیست و سه برابر زنان سرپرست خانواری است که تحت پوشش سازمان بهزیستی قرار گرفته بودند. بیش از یک چهارم خانه هایی که در این سال برای خانواده های نیازمند خریداری یا ساخته شده توسط کمیته

امداد انجام گرفته است و حدود یک سوم مشاغل ایجاد شده برای نیازمندان نیز توسط کمیته امداد صورت پذیرفته است و افزون بر ۹۶ درصد ایتم و محسنین (فرزندان با سرپرست ضعیف) کشور در این سال از حمایت های کمیته امداد برخوردار بوده اند. با توجه به افزایش درصد مددجویان تحت حمایت کمیته امداد در سال ۱۳۹۹، جمعیت زیر خط فقر تحت حمایت کمیته امداد نیز با همین تناسب افزایش یافته است اما به علت ریزش قابل ملاحظه ای از افراد و خانواده های نزدیک به خط فقر به زیر خط فقر در این سال، درصد جمعیت زیر خط فقر تحت حمایت کمیته امداد به درصد جمعیت زیر خط فقر در سال قبل کاهش قابل ملاحظه ای را نشان می دهد. به عبارتی، برخلاف عملکرد مناسب کمیته امداد و افزایش جمعیت تحت حمایت خود، با تأثیرگذاری نامناسب سایر عوامل از قبیل تحریم ها، جمعیت زیر خط فقر در کشور افزایش چشمگیری داشته است. عملکرد اقتصادی کمیته امداد علاوه بر آن که تبیین کننده معنادار بودن آمار جمعیت تحت حمایت این نهاد در سرفصل های حمایتی در مقایسه با آمار کشوری و سازمان بهزیستی می باشد در راستای نگرش امام خمینی برای تحقق عدالت اجتماعی اسلامی نیز قابل تبیین است. در چارچوب نظری مورد بحث تمامی آحاد مردم، گروه ها و نهادها بویژه ارکان حکومتی برای تحقق عدالت اجتماعی اسلامی موظف و دارای نقش هستند تا جایی که امام خمینی خود و علما و فقها را نیز مکلف می نماید که از عملکرد نظام و تشکیلات حکومتی برای خدمت به محرومین و فقرا اطمینان حاصل کنند. همچنانکه ملاحظه می شود بررسی وضعیت فقر برای تحقق عدالت اجتماعی در کشور علاوه بر ارزیابی عملکرد اقتصادی کمیته امداد تابع عوامل دیگری نیز می باشد که مناسب است در پژوهش های دیگری به آن پرداخته شود. نتایج بررسی و تحلیلی مقاله حاضر این قابلیت را دارد که مورد استفاده ی مراکز آموزشی و پژوهشی، نهادها و مراجع تصمیم گیری کشوری و سایر نهادها حمایتی قرار گیرد.

منابع

۱. اتابکی، تورج، (۱۳۹۰)، دولت و فرودستان: فراز و فرود تجدد آمرانه در ترکیه و ایران، ترجمه آرش عزیزی، تهران، نشر ققنوس (نسخه الکترونیک برگرفته از سایت fidibo.com).
۲. استنفورد، مایکل، (۱۳۸۱)، درآمدی بر فلسفه تاریخ، ترجمه احمد گل محمدی، تهران، نشر نی.
۳. اشرف، احمد- بنو عزیزی، علی، (۱۳۸۶)، طبقات اجتماعی دولت و انقلاب در ایران، ترجمه سهیلا ترابی فارسانی، چاپ سوم، تهران، نیلوفر.
۴. بیات، آصف، (۱۳۹۷)، سیاست های خیابانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات شیرازه کتاب ما.
۵. بیکر، تری آل، (۱۳۷۷)، نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، چاپ اول، تهران، انتشارات روش.
۶. خداوردی، حسن، ۱۳۸۷، متدولوژی پژوهشی کیفی، فصلنامه ره آورد سیاسی، شماره ۲۱.
۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹، www.irna.ir/news/84104251
۸. خمینی، روح الله، صحیفه امام، (۱۳۷۸)، دوره ۲۲ جلدی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۹. درگاه ملی آمار، ۱۳۹۹، شماره: ۱۲۸۱۷، www.amar.org.ir
۱۰. ذوالفقاری، غلامعباس و نجومیان، امیرعلی، (۱۳۸۹)، درآمدی بر مطالعات فرودستان، تاریخ (دانشگاه آزاد اسلامی واحد محلات).
۱۱. رضوی، سیدابوالفضل و رهنما، (حسن‌وند)، ۱۳۹۶، چیستی، خاستگاه و علل برآمدن تاریخ اجتماعی، تاریخ اسلام.
۱۲. روزنامه اعتماد، ۱۳۹۹، شماره ۴۸۲۷، www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/161009/28
۱۳. عبد اللهی، حسین، (۱۳۹۷)، جهانی شدن اقتصاد و ساختار طبقات اجتماعی در ایران، چاپ اول، تهران، نشر ثالث.
۱۴. فوران، جان، (۱۳۸۵)، تاریخ تحولات اجتماعی ایران: مقاومت شکننده، ترجمه احمد تدین، تهران، موسسه خدمات فرهنگی رسا.
۱۵. کاتوزیان، محمد علی، (۱۳۷۴)، اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی، ترجمه محمد رضا نفیسی و کامبیز عزیزی، چاپ پنجم، تهران، نشر مرکز.
۱۶. کاتوزیان، محمد علی، (۱۳۸۰)، دولت و جامعه در ایران انقراض قاجار و استقرار پهلوی، ترجمه حسن افشار، چاپ پنجم، تهران، نشر مرکز.
۱۷. کرایپ، یان، (۱۳۹۷)، نظریه ی اجتماعی کلاسیک، ترجمه شهناز مسمی پرست، چاپ دوازدهم، تهران، نشر آگه، ۱۹۹۷.
۱۸. لوید، پیتر کان، (۱۳۹۲)، طبقه ی کارگران و تهیدستان شهری در جهان سوم: بررسی و تحلیلی پیرامون وضعیت طبقاتی و قشر بندی نیروی کار در جهان سوم، ترجمه حسینعلی نوذری، تهران، نشر آشیان.
۱۹. محمدی، جمال و محمدی، جهانگیر، (۱۳۹۷)، روایت تاریخ در مطالعات فرودستان (استراتژی ها و سیاست نوشتار تاریخ فرودستان)، مطالعات جامعه‌شناختی علوم اجتماعی.
۲۰. مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، (۱۳۹۹)، چاپ اول، تهران، چاپخانه مرکز آمار ایران.
۲۱. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۸، (۱۳۹۹)، چاپ اول، تهران، چاپخانه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۲۲. مرکز برنامه‌ریزی و پژوهش کمیته امداد امام خمینی (ره)، سالنامه آماری کمیته امداد امام خمینی (ره) ۱۳۹۵، (۱۳۹۶)، چاپ اول، تهران، چاپخانه کمیته امداد امام خمینی (ره).
۲۳. مرکز برنامه‌ریزی و پژوهش کمیته امداد امام خمینی (ره)، سالنامه آماری کمیته امداد امام خمینی (ره) ۱۳۹۸، (۱۳۹۹)، چاپ اول، تهران، چاپخانه کمیته امداد امام خمینی (ره).
۲۴. مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹، سرویس اقتصاد مشرق، mshrgh.ir/1078736
۲۵. مرکز پایش فقر کمیته امداد امام خمینی (ره)، پایش فقر، (۱۳۹۹)، تهران.
۲۵. مرکز پایش فقر کمیته امداد امام خمینی (ره)، جامعه هدف کمیته امداد به روایت آمار، (۱۳۹۹)، تهران.
۲۶. نصری مشکینی، قدیر، (بهار ۱۳۸۲)، بررسی کتاب: نظریه‌ای در باب عدالت، شماره ۱۹ (ISC)، ۲۸۱ - ۲۶۵.
۲۷. وزارت کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۹، اقتصاد ۲۴، eghtesaad24.ir
28. amar.org
29. etemadnewspaper.ir

- 1852.
39. Mitchell, J.C, (1969), Social Networks in Urban Situations: Analysis of personal Relationships in central African Towns, Manchester, Manchester University press.
40. Rawls, John, (1971), A Theory of Justice, Cambridge, Harvard University Press.
41. Singh, A.M, (1976), Neighbourhood and social Networks in Urban India. New delhi, Marwah publications.
42. Weber, M, (1947), The Theory of Social and Economic Organisation, New York, Oxford University press.
30. eghtesaad24.ir
31. farsi.Khamenei.ir
32. fidibo.com
33. irna.ir
34. mehrnews.com
35. mshrgh.ir
36. Abrahamian, Ervand, (December 1968), Crowd in Iranian Politics 1905-53, Past and Present, 41, 184-210.
37. Abrahamian, Ervand, (1982), Iran Between Two Revolutions, New Jersey, Princeton University Press.
38. Marx, Karl, (1968), The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, in Marx and Engels, London: Lawrence and Wishart,

